

С.О. Тарасюк,

кандидат психологічних наук

(Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ)

Діагностичний комплекс Я-концепції як психологічна допомога при наданні послуг безробітним громадянам у державній службі зайнятості*

На сучасному етапі розвитку ринку праці виникає потреба не тільки в більш глибокому дослідженні змісту таких понять, як “активність безробітного на ринку праці”, а й у пошуку індикаторів такої активності, основних чинників (як зовнішніх, так і внутрішніх) її стимулювання, оскільки є різні рівні активності людей, різна її спрямованість (конструктивна чи деструктивна) та динамічність протягом життя. Постає також практичне питання – як підвищити активність власної життєдіяльності людини.

Як відомо, активність може стимулюватися, з одного боку, ставленням до життя як до вже поставленого кимось (суспільством, традиціями, найближчим оточенням та ін.) завдання, а з другого – ставленням до життя як до відкритого, творчого завдання, коли необхідно вийти за межі своєї визначеності (наприклад, ситуації безробіття, що склалася на життєвому шляху людини).

Індикатором активності апліканта на ринку праці може стати експертна оцінка його поведінки працівниками центру зайнятості, до якого він звернувся по допомогу [2, с. 16–19]. Проте, як показало дослідження, експертна оцінка потребує гарного знання працівниками центру зайнятості психології особистості безробітного; наявності практичних навичок візуальної психодіагно-

стики [3]; багато часу для спостереження.

Альтернативою може стати психологічна діагностика (самодіагностика) основних складових Я-концепції апліканта: Я-образу; рівня адекватності самооцінки; самовизначення власної ефективності у сфері діяльності та спілкування; показників самоактуалізації на ринку праці та, нарешті, ясності Я-концепції в цілому.

Передусім звернімо увагу на організацію емпіричного дослідження в центрах зайнятості різних регіонів України, методів і процедур дослідження Я-концепції та її складових.

У цілому дослідження було здійснене з метою:

– виявити вікові психологічні характеристики Я-образу аплікантів;

– визначити особливості глобальної самооцінки аплікантів на ґрунті часткових самооцінок їх суб'єктного потенціалу – на рівні організму, індивіда, особистості, індивідуальності та абсолютного суб'єкта;

– встановити особливості самовизначення ефективності апліканта у сфері діяльності та спілкування;

– виявити передумови активності безробітних на ринку праці через встановлення рівнів їхньої самоактуалізації, оскільки вона, на думку багатьох дослідників, є найбільш адекватною, методично розробленою і є операційним аналогом особистісної зрілості;

– визначити рівень ясності Я-концепції.

Для вирішення цих завдань був розроблений діагностичний

комплекс самооцінювання, який охоплює:

1) п'ятифакторну модель Голдберга;

2) тест для самооцінювання “Суб'єктний потенціал людини” (автори О.В. Киричук, С.О. Тарасюк);

3) показник самоефективності у сферах діяльності і спілкування (тест Моддуса-Шеера, адаптований А.В. Бояринцевою);

4) короткий індекс самоактуалізації (автор Кемпбелл);

5) показник ясності Я-концепції (автор Кемпбелл).

Діагностичний комплекс був апробований у всіх обласних центрах зайнятості України (усього залучено 450 безробітних).

П'ятифакторна модель Голдберга

Психологічні складові Я-образу апліканта можуть бути найрізноманітнішими. У результаті пілотажних досліджень було обрано п'ятифакторну модель Голдберга (1962 р.) – “Наскрізний біполярний перелік”, яким апліканти чи працівники центрів зайнятості можуть скористатися для швидкого одержання оцінок за параметрами “Великої п'ятірки” [4, с. 290–291].

Безробітним було дано завдання описати себе (за п'ятифакторною моделлю Голдберга) такими, якими вони бачать себе в даний час; описати себе, якими вони будуть у типових ситуаціях порівняно з іншими знайомими людьми тієї ж статі й приблизно такого ж віку. Таким чином, за допомогою п'ятифакторної моделі можна з'ясувати фено-

*Продовження. Початок див.: “Ринок праці та зайнятість населення”, 2012, №3, с. 31–34.

менологію Я-образу за п'ятибальною шкалою.

Максимальний показник по кожному із феноменів Я-образу становить 9 балів, максимальний сумарний показник по кожному із п'яти факторів – 45 балів.

Приклад оцінювання. Показник інтроверсія – екстраверсія – від 0 до 45 балів. Чим більш наближений показник до 45 балів, тим людина більш екстравертована, і навпаки.

Тест для самооцінювання “Суб’єктний потенціал людини”

Для дослідження самооцінки апліканта використано тест “Суб’єктний потенціал людини” (автори О.В. Киричук, С.О. Тарасюк).

На основі коефіцієнта кореляції встановлювалися показники глобальної самооцінки: у межах від 0,40 до 0,60 – адекватна; від 0,61 до 0,70 – дещо завищена; від 0,71 до 0,80 – середньо завищена; від 0,81 до 0,90 – дуже завищена; від 0,90 до +1,0 – максимально завищена; від 0,39 до 0,30 – дещо занижена; від 0,29 до 0,20 – середньо занижена; від 0,19 до 0,1 – дуже занижена; від 0,1 до –1 – максимально занижена.

Спочатку треба оцінити **Я-ідеальне**, тобто яким (якою) Ви хотіли б бути. Усі характеристики є позитивними.

Потім пропонуємо проранжувати ці самі 20 характеристик, але вже оцінюючи, який (яка) Ви є (**“Я-реальне”**).

Після цього між ідеальним і реальним рівнем кожної характеристики обчислюється різниця рангів d , яка потім підноситься до квадрата, визначаються сума квадратів і коефіцієнт кореляції за формулою:

$$= 1 - \frac{6 \sum d^2}{N(N^2 - 1)},$$

де N – кількість характеристик (20);

d – різниця рангів між Я-ідеальним та Я-реальним.

Аналіз результатів дослідження дає підставу стверджувати, що для людей, які шукають роботу, особливо для звільнених за власним бажанням, глобальна самооцінка має особливе значення. Вона постійно змінюється, удосконалюється, є багатоаспектною і містить змістовні елементи

Завдання 1. Тест для самооцінювання “Велика п'ятірка”

Феномен	Дуже	Помірно	Ні те, ні інше	Помірно	Дуже	Феномен
Інтроверсія–екстраверсія						
мовчазний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	говіркий
не напористий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	напористий
не любитель пригод	1 2	3 4	5	6 7	8 9	любитель пригод
не енергійний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	енергійний
боязкий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	зухвалий
Антагонізм–доброчливість						
недобрий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	добрий
не схильний до співробітництва	1 2	3 4	5	6 7	8 9	схильний до співробітництва
егоїстичний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	не егоїстичний
недовірливий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	довірливий
жадібний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	щедрий
Незібраність–свідомість						
неорганізований	1 2	3 4	5	6 7	8 9	організований
безвідповідальний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	відповідальний
непрактичний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	практичний
недбалий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	ретельний
ледачий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	старанний
Емоційна стабільність–нейротизм						
розслаблений	1 2	3 4	5	6 7	8 9	напружений
приймає все легко	1 2	3 4	5	6 7	8 9	нервовий
стабільний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	не стабільний
задоволений	1 2	3 4	5	6 7	8 9	не задоволений
не емоційний	1 2	3 4	5	6 7	8 9	емоційний
Закритість–відкритість новому досвіду						
не схильний до уяви	1 2	3 4	5	6 7	8 9	з багатою уявою
не творчий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	творчий
недопитливий	1 2	3 4	5	6 7	8 9	допитливий
не схильний до роздумів (не рефлексивний)	1 2	3 4	5	6 7	8 9	схильний до роздумів (рефлексивний)
недосвідчений	1 2	3 4	5	6 7	8 9	досвідчений
	Дуже	Помірно	Ні те, ні інше	Помірно	Дуже	

Завдання 2. Тест для самооцінювання “Суб’єктний потенціал людини”

Вам пропонується 20 якостей людини, які Ви повинні проранжувати, тобто визначити, яку якість поставите на 1, 2, 3-тє місце і т.д., аж до 20-го місця.

Мій ідеал Я-ідеальне	Якості особистості	Який (а) я є Я-реальне	d	d^2
	Свободолюбство			
	Цілеспрямованість			
	Доброчливість			
	Упевненість у собі			
	Совісність			
	Енергійність			
	Працьовитість			
	Відповідальність			
	Життєрадісність			
	Любов			
	Рухливість			
	Наполегливість			
	Турботливість			
	Здібності			
	Віра в Бога			
	Витривалість			
	Професіоналізм			
	Толерантність			
	Чесність			
	Духовне самоочищення (катарсис)			

d^2

(часткові самооцінки суб'єктного потенціалу апліканта на рівні організму, індивіда, особистості, індивідуальності, абсолютного суб'єкта).

У пошуку роботи негативне значення заниженої самооцінки зрозуміле. У людини формується негативне ставлення до себе, неприйняття себе, відчуття власної неповноцінності. Це – описові елементи негативної Я-концепції, які не сприяють пошуку роботи, оскільки рівень мотивації занижений, а звідси й низькі показники самоактивності на ринку праці.

При завищеній самооцінці в безробітного також виникають труднощі в пошуку роботи, оскільки те, що пропонується, як правило, його не влаштовує. Він вважає запропоновану роботу непривабливою, що не відповідає його знанням і вмінням, роботою, на якій не можна себе реалізувати.

Самоефективність у сферах діяльності та спілкування

Гіпотетично можна передбачити, що іншим індикатором активності апліканта на ринку праці може бути самоефективність – знання людиною своєї здатності керувати подіями, що впливають на її життя [5, с. 436].

Переконання людини стосовно її особистої ефективності позначаються на тому, який спосіб дій вона обере, як багато докладе зусиль, як довго протистоятиме перешкодам і невдачам, наскільки велику пластичність проявить, зустрічаючись із труднощами.

Самоефективність, будучи найважливішою характеристикою особистості, у поєднанні з конкретними цілями й знаннями про те, що потрібно робити, може істотно впливати на поведінку безробітного на ринку праці.

Серед діагностичних методик вивчення самоефективності безробітного у сфері діяльності та спілкування найбільш інформативним виявився діагностичний тест на самоефективність Моддуса-Шеера, розроблений групою американських психологів (перекладений та адаптований із врахуванням необхідних наукових вимог А.В. Бояринцевою).

Завдання 3. Тест на самоефективність у сфері діяльності та спілкування

Інструкція до тесту. Чи згодні Ви із запропонованими твердженнями? Якщо абсолютно згодні, виберіть відповідь “+5”, якщо абсолютно не згодні, то “-5”. Залежно від ступеня своєї згоди або незгоди з твердженнями використовуйте для відповіді проміжні оцінки шкали позитивних або негативних значень відповідно.

1. Коли я щось планую, то завжди упевнений, що можу виконати заплановане.

2. Одна з моїх проблем полягає в тому, що я не можу відразу взятися за роботу, яку мені необхідно виконати, зволікаючи з її початком до останнього.

3. Якщо я не можу виконати роботу з першого разу, я продовжую спроби до тих пір, поки не справлюся з нею.

4. Коли я ставлю важливі для себе цілі, мені рідко вдається досягти їх.

5. Я часто кидаю справи, не закінчивши їх.

6. Я прагну уникати труднощів.

7. Якщо щось здається мені дуже важким, я не почну навіть намагатися виконати це хоч як-небудь.

8. Якщо я роблю щось у край необхідне, але не дуже приємне для мене, я все одно доведу справу до кінця.

9. Якщо я вирішив щось зробити, я йтиму напролом, до кінця.

10. Якщо мені не вдається швидко вивчити щось нове, я відразу кидаю цю справу.

11. Коли проблеми виникають несподівано, мені не вдається справитися з ними.

12. Я не намагаюся навчитися чомусь новому, якщо воно здається дуже складним для мене.

13. Невдачі не бентежать мене, а тільки примушують робити ще наполегливіші спроби справитися з ситуацією.

14. Я почуваю упевненість у своїх силах при вирішенні складних проблем.

15. Я цілком упевнений в собі.

16. Я легко кидаю справи.

17. Я не схожий на людину, яка легко справляється з будь-якими проблемами в житті.

18. Мені важко знаходити нових друзів.

19. Якщо я зустрічаю людину, з якою мені було б приємно поговорити, я йду до неї сам, не чекаючи, поки вона підійде до мене.

20. Якщо мені не вдається стати близьким другом людини, яка зацікавила мене, я швидше за все припиню спроби спілкування з нею.

21. Якщо я познайомився з людиною, яка на перший погляд здається мені не дуже цікавою, я все одно не припиняю відразу спілкування з нею.

22. Я не дуже затишно відчуваю себе на зборах, у компанії, у великому колі людей.

23. Я знайшов усіх моїх друзів завдяки своїй здатності встановлювати контакти.

Обробка результатів. Сума балів перших 17 тверджень (див. бланк методики) вказує на рівень самоефективності у сфері предметної діяльності, а з 18-го по 23-те твердження – у сфері міжособистісного спілкування. Підрахунок балів проводиться після зміни знаку на протилежний у твердженнях, позначених зірочкою (2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 22).

Бланк методики

1	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		13	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
2 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		14	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
3	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		15	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
4 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		16 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
5 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		17 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
6 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		18 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
7 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		19	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
8	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		20*	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
9	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		21 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
10 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		22 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
11 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5		23	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5	
12 *	-5-4-3-2-1 0 1 2 3 4 5				

Середні значення рівня само-ефективності у сфері діяльності перебувають в інтервалі від -7 до +53 балів, а у сфері спілкування – в інтервалі від +7 до +15. Показники у вказаних межах свідчать або про занижену оцінку потенціалу у сферах діяльності та спілкування, або про завищену.

Короткий індекс самоактуалізації (за Кемпбеллом)

Однією із складових Я-концепції апліканта є рівень його самоактуалізації. На думку багатьох дослідників, категорія самоактуалізації є найбільш адекватною, методично розробленою і є операційним аналогом *особистісної зрілості* людини [6, с. 26–27]. Під самоактуалізацією розуміють найбільш повну та вільну реалізацію людиною свого суб'єктного потенціалу.

Самоактуалізація виявляється в реальних вчинках, що є виразом особистісної активності й відповідальності. Вона ототожнюється з такими особистісними проявами, як самовідданість, самоствердження, вільне саморозкриття. У самоактуалізованих людей більше зацікавленості життям і роботою, менше страху, тривоги чи відчуття недоцільності існування. Такі індивіди не бояться творити, робити помилки, не стоять на місці, а навпаки, наполегливо працюють.

Застосування в нашому дослідженні комплексу методик, методів експертної оцінки, анкетування дає можливість зробити висновок: емпіричним корелятом самоактуалізації безробітного на ринку праці може стати короткий індекс самоактуалізації **SI** у поєднанні з показником ясності Я-концепції **SCC** Кемпбелла до диференціації аплікантів з різними ступенями самоактуалізації [7, с. 141–156].

Обробка результатів. За шести-бальною системою проставляємо бали в першій колонці таблиці (завдання 4). У другій колонці бали проставляємо таким чином:

– якщо біля твердження стоїть зірочка, то цифру змінюємо згідно з інверсією;

– якщо зірочки немає, то цифра переноситься в другу колонку без змін.

Завдання 4. Короткий індекс самоактуалізації

Перед Вами 15 тверджень. Вам необхідно оцінити кожне з них, використавши 6-бальну шкалу: 1 – абсолютно не погоджуюсь;

2 – не погоджуюсь; 3 – частково не погоджуюсь; 4 – частково погоджуюсь; 5 – погоджуюсь; 6 – цілком погоджуюсь.

1. Я не соромлюсь своїх емоцій.		
2. Я відчуваю, що повинен робити те, чого чекають від мене інші.*		
3. Я вірю, що по суті люди добрі і їм можна довіряти.		
4. Я можу сердитися на тих, кого люблю.		
5. Мені завжди потрібно, щоб інші схвалювали те, що я роблю.*		
6. Я не сприймаю своїх слабких сторін.*		
7. Мені можуть подобатися люди, вчинки яких я можу не схвалювати.		
8. Я боюся невдач.*		
9. Я намагаюсь не аналізувати і не спрощувати складних завдань.*		
10. Краще бути самим собою, ніж популярним.		
11. У моєму житті нема того, чому б я повністю присвятив себе.		
12. Я можу висловити свої почуття навіть тоді, коли це може призвести до небажаних наслідків.		
13. Я не зобов'язаний допомагати іншим.*		
14. Я втомився від страхів і неадекватності.*		
15. Мене люблять тому, що я люблю.		

Результат підраховується за кількістю балів у другій колонці. Максимальне значення – 90 балів.

Визначаючи рівень самоактуаліза-

ції, можна використовувати таку шкалу: *низький рівень* – від 0 до 30 балів; *середній рівень* – від 31 до 60 балів; *високий рівень* – від 61 до 90 балів.

Показник ясності Я-концепції (за Кемпбеллом)

Як зазначалося раніше, наукові дослідження торкаються різних структурних аспектів Я-концепції. Американський психолог Кемпбелл виділяє один із них – ясність Я-концепції [12], тобто межі, в яких зміст

індивідуальної Я-концепції (наприклад, сприйняття 12 персональних атрибутів) є чітко і послідовно визначений, внутрішньо завершений і достатньо стабільний на даному етапі розвитку особистості.

Завдання 5. Методика визначення ясності Я-концепції

Перед Вами 12 тверджень. Оцініть їх за 5-бальною шкалою:

1 – абсолютно не погоджуюсь, 2 – не погоджуюсь,

3 – частково погоджуюсь, частково не погоджуюсь, 4 – погоджуюсь,

5 – абсолютно погоджуюсь.

1. Мої думки часом суперечать одна одній.*		
2. Одного дня я можу мати одну думку про себе, наступного іншу.*		
3. Я витрачаю багато часу, переймаючись тим, якою я насправді є людиною.*		
4. Часом я відчуваю, що не є дійсно тією людиною, якою покликаний бути.*		
5. Коли я намагаюсь згадати, якою людиною я був у минулому, мені важко це відтворити.*		
6. Я рідко переживаю конфлікти між різними сторонами моєї особистості.		
7. Часом я думаю, що знаю інших людей краще, ніж себе самого.*		
8. Мої уявлення про себе, здається, змінюються досить часто.*		
9. Якби мене попросили описати мою особистість, мій опис щоразу міг би закінчуватися по-різному.*		
10. Навіть якби я хотів, не думаю, що зміг би комусь висловити, хто я насправді є.*		
11. Загалом я маю чітке відчуття, хто я і ким є.		
12. Мені часто буває важко скласти власну думку про різні речі, тому що не знаю насправді, чого я хочу.*		

Обробка результатів. За 5-бальною шкалою проставляємо бали в першій колонці. У другій колонці проставляємо бали таким чином:

– якщо біля твердження стоїть зірочка, то цифру змінюємо згідно з інверсією;

– якщо зірочки немає, то цифра переноситься в другу колонку без змін.

Результат підраховується за кількістю балів у другій колонці. Максимальне значення – 60 балів.

Визначаючи рівень ясності Я-концепції, можна використовувати таку шкалу: *низький рівень* – від 0 до 20 балів; *середній рівень* – від 21 до 40 балів; *високий рівень* – від 41 до 60 балів.

Психологічна діагностика (самодіагностика) основних складових Я-концепції людини: її Я-образу; самооцінки; самовизначення власної ефективності у сфері діяльності та спілкування; показників самоакту-

лізації на ринку праці та, нарешті, ясності Я-концепції – у цілому рекомендується для використання фахівцями служби зайнятості в роботі з безробітними з метою кращого пізнання ними своїх особливостей та вад для подальшої їх корекції.

Список використаних джерел

1. *Психологія особистості* : словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – С. 246.
2. *Митина Л.М.* Психология развития конкурентоспособной личности / Л.М. Митина. – М. : Москов. психол.-социал. ин-т ; Воронеж : Изд-во НПО "МОДЭК", 2002. – 400 с.
3. *Щекин Г.* Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению : учеб.-метод. пособие / Г. Щекин. – 2-е изд. – К. : МАУП, 2001. – 616 с.
4. *Вітязь І.М.* Самоактуалізація як фактор соціально-комунікативної активності /

І.М. Вітязь // Психологія особистості безробітного : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. – К., 2006. – С. 117–122.

5. *Первин Л.* Психология личности: Теории и исследования / Л. Первин, О. Джон ; пер. с англ. М.С. Жамкочьян ; под ред. В.С. Магуна. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 607 с.
6. *Шемелюк І.Я.* Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І.Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №6. – С. 26–27.
7. *Campbell J.D., Trapnell P.O., Heine S.J., Katz J.M., Lavelle L.F., Lehman D.R.* Selfconcept clarity: measurement, personality correlates and cultural boundaries. // *Journal of Personality and Social Psychology.* – 1996. – V. 70. – M 1. – P. 141–156.

Стаття надійшла 07.09.2012

УДК 377

В.Є. Скульська,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

(Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ)

Андрагогічна компетентність профільних фахівців системи професійного навчання безробітних

Стаття присвячена проблемі формування та розвитку андрагогічної компетентності профільних фахівців центрів зайнятості системи професійного навчання безробітних.

Ключові слова: андрагогічна компетентність, андрагогічний підхід, профільні фахівці центрів зайнятості, система професійного навчання безробітних.

Постановка проблеми. В умовах сучасних соціально-економічних трансформацій зростає роль людського капіталу. Забезпечити останнє покликана система неперервної освіти, в тому числі її складова – професійне навчання безробітних. Її специфіка

полягає в тому, що це, з одного боку, підсистема економічної системи; з другого – неперервної освіти, яка органічно інтегрована у виробничий процес і на яку впливає множина чинників ринку праці та підприємств як суб'єктів господарчої діяльності. Водночас це різновид цілісної відкритої педагогічної системи, що ґрунтується на концептуально значу-

щих теоретичних положеннях та принципах освіти дорослих, суть яких полягає в адаптації безробітних до динамічних соціально-економічних змін та новацій у сфері праці, усвідомленні безробітними необхідності постійного професійного самовдосконалення через освоєння нових знань, вмінь, компетенцій. Одним з визначальних чинників, що

© Скульська В.Є., 2012